RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA AVLODLARARO HAMJIHATLIK VA O‘ZARO IJTIMOIY QO‘LLAB-QUVVATLASHNING O‘ZGARISH XUSUSIYATLARI

Kubayeva Nilufar Shuhrat qizi
Navoiy davlat universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada raqamli transformatsiya sharoitida avlodlararo hamjihatlik va o‘zaro ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash munosabatlarining o‘zgarish xususiyatlari ijtimoiy-falsafiy nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalarning oilaviy muloqot, ijtimoiy aloqalar, qadriyatlar uzluksizligi va turli yosh guruhlari o‘rtasidagi hamkorlikka ta’siri yoritiladi. Shuningdek, raqamli tengsizlik, keksalarning raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari, yosh avlodning texnologik ko‘nikmalari hamda o‘zaro tajriba almashish jarayonlari ko‘rib chiqiladi. Avlodlararo hamjihatlikni mustahkamlashda oilaviy munosabatlar, ta’lim, mahalla va ijtimoiy institutlarning o‘rni asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: raqamli transformatsiya, avlodlararo hamjihatlik, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, raqamli tengsizlik, ijtimoiy birdamlik, raqamli savodxonlik, oilaviy munosabatlar, avlodlararo muloqot.

Kirish

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning jamiyat hayotiga chuqur kirib borishi insonlar o‘rtasidagi munosabatlar, ijtimoiy aloqalar va o‘zaro yordam shakllarining yangilanishiga sabab bo‘lmoqda. Internet, mobil aloqa, ijtimoiy tarmoqlar va elektron xizmatlar nafaqat axborot almashish imkoniyatlarini kengaytirmoqda, balki turli avlod vakillarining o‘zaro munosabatlariga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Mazkur jarayon, ayniqsa, katta va yosh avlod o‘rtasidagi muloqot, oilaviy birdamlik hamda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning zamonaviy shakllarini o‘rganishni dolzarb masalaga aylantirmoqda.

Avlodlararo hamjihatlik turli yosh guruhlariga mansub insonlarning o‘zaro hurmat, ishonch, hamkorlik va mas’uliyat asosida munosabat o‘rnatishini anglatadi. U oilada farzandlar tarbiyasi, keksalarga g‘amxo‘rlik, hayotiy tajribani uzatish, moddiy va ma’naviy yordam ko‘rsatish, shuningdek, umumiy qadriyatlarni saqlash orqali namoyon bo‘ladi. Bengtson va Roberts avlodlararo birdamlikni hissiy yaqinlik, muloqot, qadriyatlar uyg‘unligi, amaliy yordam va oilaviy aloqalar kabi o‘lchamlar orqali izohlaydilar [1]. Ushbu yondashuv raqamli transformatsiya sharoitida hamjihatlikning qaysi jihatlari saqlanib qolayotgani va qaysilari yangi mazmun kasb etayotganini tahlil qilish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Raqamli transformatsiya sharoitida ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning mazmuni ham kengaymoqda. Avvallari ko‘proq bevosita muloqot, birgalikda yashash va kundalik amaliy yordam orqali amalga oshirilgan munosabatlar bugungi kunda masofaviy aloqa, elektron to‘lovlar, onlayn maslahatlar va raqamli xizmatlardan foydalanishga ko‘maklashish kabi shakllarda ham namoyon bo‘lmoqda. Biroq ushbu imkoniyatlardan foydalanish darajasi barcha avlodlarda bir xil emas. Shu sababli raqamli texnologiyalar avlodlararo hamjihatlikni kuchaytirishi bilan birga, ayrim ijtimoiy tafovutlarni ham yuzaga chiqarishi mumkin.

Raqamli transformatsiyaning avlodlararo munosabatlarga ta’siri

Raqamli transformatsiya avlodlararo munosabatlarning, avvalo, muloqot shakllarini o‘zgartirmoqda. Mobil telefonlar, messenjerlar va videomuloqot vositalari uzoqda yashayotgan oila a’zolarining muntazam aloqada bo‘lishiga imkon yaratadi. Mehnat migratsiyasi, ta’lim olish yoki kasbiy faoliyat sababli boshqa hududlarda yashayotgan farzandlar ota-onalari bilan masofadan turib muloqot qilishi, ularning ehtiyojlaridan xabardor bo‘lishi va zarur paytda yordam ko‘rsatishi mumkin.

Bunday imkoniyatlar geografik masofaning oilaviy aloqalarga salbiy ta’sirini ma’lum darajada kamaytiradi. Shu bilan birga, raqamli muloqot bevosita uchrashuv, jismoniy parvarish yoki birgalikda vaqt o‘tkazishning barcha jihatlarini

to‘liq almashtira olmaydi. Demak, raqamli vositalarning samaradorligi ulardan foydalanish chastotasigagina emas, balki muloqotning mazmuni, samimiyligi va real hayotdagi yordam bilan uyg‘unlashishiga ham bog‘liq.

Avlodlararo munosabatlarning yana bir muhim jihati — axborot va tajriba almashish jarayonidir. Yoshlar ko‘pincha raqamli qurilmalar va internet xizmatlaridan foydalanishda faolroq bo‘lishlari mumkin. Katta avlod vakillari esa tarixiy xotira, kasbiy tajriba, oilaviy an’analar va hayotiy vaziyatlarni baholash borasida muhim bilimlarga ega. Shu jihatdan, avlodlararo hamkorlikni faqat yoshlarning keksalarga texnologik yordam berishi bilan cheklab qo‘ymaslik lozim. O‘zaro o‘rganish va tajriba almashish ikki tomonlama jarayon sifatida tashkil etilganda, hamjihatlik yanada mustahkamlanadi.

Raqamli tengsizlik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning yangi shakllari

Raqamli transformatsiyaning ijobiy imkoniyatlari bilan bir qatorda, raqamli tengsizlik muammosi ham mavjud. Bu holat internetga kirish imkoniyati, qurilmalarning mavjudligi, raqamli savodxonlik va elektron xizmatlardan mustaqil foydalanish ko‘nikmalaridagi tafovutlarda namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, ayrim keksa insonlar elektron to‘lovlar, davlat xizmatlari, mobil ilovalar yoki onlayn tibbiy axborotdan foydalanishda qo‘shimcha yordamga ehtiyoj sezishlari mumkin.

Dolničar va hammualliflarning tadqiqotida internetdan mustaqil foydalana olmaydigan ayrim keksa insonlarning farzandlari va nabiralari yordamida raqamli xizmatlardan foydalanishi, ya’ni vositachilik orqali internetdan foydalanish amaliyoti tahlil qilingan [2]. Ushbu yondashuv raqamli ko‘nikmalarning yetishmasligi ijtimoiy aloqalarning uzilishi bilan bir xil hodisa emasligini ko‘rsatadi. Oilaviy va ijtimoiy tarmoqlar mavjud bo‘lsa, inson raqamli muhitda bevosita ishtirok etmasa ham, boshqalarning ko‘magi orqali ayrim xizmatlardan foydalanishi mumkin.

Biroq raqamli vositachilikni doimiy yechim sifatida qabul qilish ham to‘g‘ri emas. Boshqa insonning yordami orqali xizmatlardan foydalanish ayrim vaziyatlarda qulay bo‘lsa-da, bu usul shaxsning mustaqilligi va shaxsiy

ma’lumotlar maxfiyligi bilan bog‘liq masalalarni yuzaga keltirishi mumkin. Shuning uchun keksalarga raqamli xizmatlardan mustaqil va xavfsiz foydalanish ko‘nikmalarini o‘rgatish muhim ahamiyatga ega.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti va hamkor xalqaro tashkilotlar tomonidan tayyorlangan Global Report on Ageism hisobotida yoshga asoslangan stereotiplar va kamsitishlarning insonlarning ijtimoiy ishtiroki hamda farovonligiga salbiy ta’siri yoritilgan [3]. Shu nuqtayi nazardan, keksalarni texnologiyalarni o‘zlashtira olmaydigan yoki raqamli yangiliklarga moslasha olmaydigan qatlam sifatida umumlashtirish o‘rniga, ularning individual ehtiyojlari, tajribasi va o‘rganish imkoniyatlarini hisobga olish zarur.

Raqamli tengsizlikni kamaytirishda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning bir necha shakllari muhimdir. Birinchidan, oilada yoshlarning ota-onalari va bobo-buvilariga elektron xizmatlardan foydalanishni o‘rgatishi maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, ta’lim muassasalari va mahalla tashkilotlarida raqamli savodxonlik mashg‘ulotlarini yo‘lga qo‘yish mumkin. Uchinchidan, elektron xizmatlar interfeyslarini sodda, tushunarli va turli yosh guruhlari uchun qulay shaklda ishlab chiqish lozim. Ushbu choralar texnologik imkoniyatlardan foydalanishdagi tafovutlarni kamaytirishga yordam beradi.

Avlodlararo hamjihatlik rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari

Raqamli transformatsiya sharoitida avlodlararo hamjihatlikning birinchi muhim tendensiyasi — masofaviy qo‘llab-quvvatlashning kengayishi. Ijtimoiy aloqalar endilikda faqat bir joyda yashash yoki muntazam yuzma-yuz uchrashish bilan cheklanmaydi. Masofaviy muloqot, elektron pul o‘tkazmalari, onlayn maslahatlar va raqamli xizmatlarni tashkil etish oilaviy yordamning yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda. Shu bilan birga, bunday yordamning samarasi insonlarning real ehtiyojlariga qanchalik mos kelishiga bog‘liq.

Ikkinchi tendensiya — o‘zaro raqamli o‘rganishning rivojlanishi. Yoshlar katta avlodga texnologiyalardan foydalanishni o‘rgatishi, katta avlod esa o‘z hayotiy tajribasi, kasbiy bilimlari va madaniy qadriyatlarini yoshlar bilan

bo‘lishishi mumkin. Bu jarayon avlodlar o‘rtasidagi munosabatlarni faqat yordam beruvchi va yordam oluvchi tomonlarga ajratmaydi. Aksincha, har ikki tomonning faol ishtirokini ta’minlaydi.

Uchinchi tendensiya — ijtimoiy aloqalarning raqamli va an’anaviy shakllari uyg‘unlashuvi. Raqamli muloqot tezkor axborot almashish va aloqani uzluksiz saqlash imkonini bersa, bevosita uchrashuvlar hissiy yaqinlik, jismoniy ko‘mak va birgalikdagi faoliyat uchun muhim bo‘lib qolmoqda. Shu sababli raqamli texnologiyalarni an’anaviy munosabatlarning muqobili sifatida emas, balki ularni to‘ldiruvchi vosita sifatida baholash maqsadga muvofiq.

To‘rtinchi tendensiya — raqamli ijtimoiy ishtirok va ijtimoiy tarmoqlarning ahamiyati ortishi. Onlayn guruhlar, mahalla va jamoatchilik platformalari, masofaviy ta’lim hamda elektron xizmatlar turli yoshdagi insonlarning axborot olishi va ijtimoiy faoliyatda qatnashish imkoniyatlarini kengaytiradi. Shu bilan birga, noto‘g‘ri axborot, firibgarlik, shaxsiy ma’lumotlarning oshkor bo‘lishi va raqamli muhitdagi tazyiq kabi xavflar ham mavjud. Shu bois raqamli savodxonlik texnik ko‘nikmalar bilan cheklanmasdan, axborotni tanqidiy baholash va kiberxavfsizlik qoidalarini bilishni ham qamrab olishi lozim.

Beshinchi tendensiya — ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning institutsional tus olishi. Avlodlararo birdamlikni faqat oila zimmasiga yuklash yetarli emas. Ta’lim muassasalari, mahalla, ijtimoiy xizmatlar va davlat tashkilotlari o‘zaro hamkorlikda keksalarning raqamli xizmatlardan foydalanishini yengillashtirishi, yoshlar bilan birgalikdagi loyihalarni tashkil etishi hamda ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslarni qo‘llab-quvvatlashi mumkin.

Cui va hammualliflarning 2025-yilda Computers in Human Behavior jurnalida e’lon qilingan tadqiqoti avlodlararo qo‘llab-quvvatlash shakllari bilan keksa insonlarning raqamli media vositalaridan foydalanishi o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rgangan [4]. Mualliflar hissiy va amaliy yordamdagi tafovutlar raqamli vositalardan foydalanishning chastotasi va maqsadlariga aloqador ekanini ko‘rsatadilar. Bu natija raqamli ishtirokni rivojlantirishda faqat qurilma yoki

internetga kirish imkoniyatini yaratish emas, balki insonning ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tarmog‘ini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi.

Jiang va Creightonning 2026-yilda e’lon qilingan tadqiqotida ham oilaviy yordam va avlodlararo aloqalarning keksa insonlarning internetdan foydalanishi hamda raqamli ko‘nikmalariga aloqasi tahlil qilingan [5]. Mazkur tadqiqot oilaviy ko‘mak raqamli tengsizlikni kamaytirishda muhim bo‘lishi mumkinligini ko‘rsatadi. Biroq uning natijalari muayyan ma’lumotlar va tadqiqot sharoitlariga asoslanganligi sababli, ularni boshqa mamlakatlar, jumladan, O‘zbekiston jamiyatiga qo‘llashda mahalliy ijtimoiy va madaniy sharoitlarni ham hisobga olish lozim.

O‘zbekiston jamiyatida avlodlararo hamjihatlikni rivojlantirish istiqbollari

O‘zbekiston jamiyatida oila, qarindoshlik aloqalari, mahalla va kattalarga hurmat qadriyatlari avlodlararo hamjihatlikning muhim ijtimoiy asoslari hisoblanadi. Raqamli transformatsiya ushbu qadriyatlarning namoyon bo‘lish shakllarini yangilashi mumkin. Masalan, uzoqda yashayotgan oila a’zolari muntazam videomuloqot orqali aloqani saqlashi, yoshlar keksa qarindoshlariga elektron davlat xizmatlaridan foydalanishda yordam berishi yoki oilaviy tarix va xotiralarni raqamli shaklda saqlashi mumkin.

Shu bilan birga, raqamli imkoniyatlardan foydalanishda hududiy, iqtisodiy va yoshga bog‘liq tafovutlar mavjud bo‘lishi ehtimolini hisobga olish kerak. Shuning uchun raqamli savodxonlikni oshirish tadbirlari faqat shaharlarda emas, balki qishloq joylarda ham tashkil etilishi, o‘quv materiallari sodda tilda va amaliy misollar asosida tayyorlanishi lozim.

Ta’lim muassasalari avlodlararo hamkorlikni rivojlantirishda muhim o‘rin tutishi mumkin. Talabalar ishtirokida keksalar uchun raqamli savodxonlik mashg‘ulotlarini tashkil etish, mahalliy tarix va oilaviy qadriyatlarni raqamli arxivlarda saqlash, turli yosh guruhlarini birlashtiruvchi ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish shular jumlasidandir. Bunday tashabbuslar yoshlarning ijtimoiy

mas’uliyatini kuchaytirishi bilan birga, katta avlodning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ham qo‘llab-quvvatlaydi.

Bundan tashqari, elektron xizmatlarni ishlab chiqishda foydalanuvchilarning yoshi va raqamli tayyorgarligi turlicha ekanini hisobga olish zarur. Yirik shrift, sodda navigatsiya, tushunarli yo‘riqnomalar, xavfsizlik bo‘yicha ogohlantirishlar va maslahat olish imkoniyatlari raqamli xizmatlardan foydalanishni yengillashtirishi mumkin.

Avlodlararo hamjihatlikni mustahkamlash uchun raqamli texnologiyalar bilan bir qatorda bevosita muloqot va ijtimoiy faoliyatni ham qo‘llab-quvvatlash lozim. Keksalar bilan uchrashuvlar, mahalla tadbirlari, ko‘ngillilik faoliyati va oilaviy hamkorlik loyihalari raqamli aloqalarni real ijtimoiy munosabatlar bilan to‘ldiradi. Natijada texnologiya insonlar o‘rtasidagi aloqalarni zaiflashtiruvchi omil emas, balki ularni mustahkamlash vositasiga aylanishi mumkin.

Xulosa

Raqamli transformatsiya sharoitida avlodlararo hamjihatlik va o‘zaro ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning mazmuni hamda namoyon bo‘lish shakllari sezilarli darajada o‘zgarmoqda. Masofaviy muloqot, raqamli xizmatlardan foydalanishga ko‘maklashish, tajriba almashish va elektron ijtimoiy tarmoqlar orqali aloqalarni saqlash zamonaviy hamjihatlikning muhim ko‘rinishlariga aylanmoqda. Shu bilan birga, raqamli tengsizlik, texnologik ko‘nikmalardagi tafovutlar va shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligi bilan bog‘liq muammolar ham e’tibordan chetda qolmasligi kerak.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, avlodlararo hamjihatlikni rivojlantirish faqat texnologik infratuzilmani kengaytirish bilan cheklanmaydi. Bunda oilaviy munosabatlar, o‘zaro ishonch, hissiy qo‘llab-quvvatlash, raqamli savodxonlik va ijtimoiy institutlar faoliyati birgalikda ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodning texnologik bilimlari katta avlodning hayotiy tajribasi va madaniy qadriyatlari bilan uyg‘unlashganda, o‘zaro o‘rganish va hamkorlik uchun qulay sharoit yuzaga keladi.

Shunday qilib, raqamli transformatsiya avlodlararo birdamlikni avtomatik ravishda kuchaytiradigan yoki zaiflashtiradigan jarayon emas. Uning ijtimoiy natijalari texnologiyalardan qanday foydalanilishi, insonlarning o‘zaro munosabatlari va qo‘llab-quvvatlovchi institutlarning imkoniyatlariga bog‘liq. Shu sababli raqamli savodxonlikni oshirish, keksalarning mustaqil raqamli ishtirokini qo‘llab-quvvatlash, avlodlararo loyihalarni rivojlantirish va raqamli hamda bevosita muloqot shakllarini uyg‘unlashtirish jamiyatda ijtimoiy birdamlikni mustahkamlashning muhim yo‘nalishlari hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Bengtson V. L., Roberts R. E. L. Intergenerational Solidarity in Aging Families: An Example of Formal Theory Construction // Journal of Marriage and the Family. – 1991. – Vol. 53, No. 4. – P. 856–870. – DOI: https://doi.org/10.2307/352993.

[2] Dolničar V., Filipović Hrast M., Vehovar V., Petrovčič A. Digital Inequality and Intergenerational Solidarity: The Role of Social Support in Proxy Internet Use // AoIR Selected Papers of Internet Research. – 2013. – URL: https://spir.aoir.org/ojs/index.php/spir/article/view/8543.

[3] World Health Organization, United Nations Department of Economic and Social Affairs, United Nations Population Fund, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Global Report on Ageism. – Geneva: World Health Organization, 2021. – URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240016866.

[4] Cui S., Zhao Y., Qie R. Who Needs What Support? Exploring the Relationship between Intergenerational Support and Digital Media Use among Chinese Older Adults: A Latent Profile Analysis // Computers in Human Behavior. – 2025. – Vol. 164. – Article 108506. – DOI: https://doi.org/10.1016/j.chb.2024.108506.

[5] Jiang X., Creighton M. J. Family Support for Digital Divide among Older People: Contact and Proximity // Educational Gerontology. – 2026. – Published online 23 February 2026. – DOI: https://doi.org/10.1080/03601277.2026.2630688.

[6] United Nations, Department of Economic and Social Affairs. World Social Report 2023: Leaving No One Behind in an Ageing World. – New York: United Nations, 2023. – URL: https://desapublications.un.org/publications/world-social-report-2023-leaving-no-one-behind-ageing-world.